

ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ АРТ-ТЕРАПІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Мірошніченко Тетяна Віталіївна,

к.п.н., доцент

Коваль Марина Валеріївна,

магістрантка

Полтавський національний педагогічний університет

імені В. Г. Короленка

м. Полтава, Україна

Вступ. Сучасний стан розвитку вітчизняної початкової освіти характеризується гуманістичною особистісно орієнтованою спрямованістю, що ґрунтується на засадах глибокої поваги до особистості учня, врахування особливостей його індивідуально-творчого розвитку, а також створенні особливого психологічно комфортного навчального середовища в умовах Нової української школи. Цим зумовлений інтерес науковців, педагогічних працівників до пошуку новітніх, адекватних часу методів терапевтичного впливу, спрямованих на самовизначення особистості, розвитку здібностей до рефлексії, що дає змогу знаходити зовнішні та внутрішні механізми для активізації особистісного зростання і творчого саморозвитку.

Одним із стратегічних завдань професійної діяльності вчителя Нової української школи I ступеня є максимальне обмеження та нівелювання негативних впливів на особистість учня, збереження, зміцнення холістичного здоров'я, розвиток їх морально-духовних цінностей. Орієнтація на особистість як найвищу цінність вимагає переосмислення традиційних технологій навчання і виховання сучасних дітей, пошуку нових прийомів організації особистісно орієнтованої навчальної взаємодії усіх учасників освітнього процесу. Однією із ефективних інноваційних технологій гармонійного розвитку особистості, на нашу думку, є *арт-терапія*, що базується на використанні терапевтичного потенціалу мистецтва з метою індивідуально-творчого розвитку школярів та

забезпечення емоційно сприятливих умов для навчання і виховання підростаючого покоління.

Психолого-педагогічні основи використання арт-терапевтичних методів у роботі з дітьми розкрито у працях Т. Глухової, І. Давидова, С. Куракіна, Д. Романовської, Д. Хомякової, О. Янгічер, Т. Яценко та ін.

Теоретико-методичні та практичні аспекти використання арт-терапії як компонента навчальної діяльності представлені у дослідженнях вітчизняних учених О. Вознесенської, О. Деркач, Т. Берник, В. Кондратенко, В. Синьова, Л. Фірсової, О. Федій та ін. Водночас, недостатньо вивченими залишаються питання застосування педагогічного потенціалу арт-терапії у освітньому середовищі початкової школи.

Мета роботи – висвітлити педагогічний потенціал арт-терапії у професійній діяльності вчителя початкової школи.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети нами було використано такі методи науково-педагогічного дослідження: аналіз психолого-педагогічної літератури, порівняння, систематизація, узагальнення педагогічного досвіду використання арт-терапії у роботі з дітьми.

Результати та обговорення. Слід зазначити, що даний термін з'явився в науковому обігу не так давно. Вперше термін арт-терапія (*art-therapy*, дослівно означає «терапія мистецтвом») був застосований британським художником Андріаном Хіллом у 1938 році під час опису своєї роботи з туберкульозними хворими (тоді група художників і психіатрів США та Великобританії зацікавилась можливістю використання мистецтва у терапевтичних цілях). Невдовзі, під час Другої світової війни, знаходячись у санаторії, А.Хілл від нудьги почав малювати. Це спонукало інших хворих теж взятися за пензлі – виявилось, що на папір можна було перенести всі ті страхи та почуття, які переповнювали їх з перших днів перебування на фронті. Незабаром словосполучення «арт-терапія» стало вживатися по відношенню до всіх видів занять мистецтвом, які проводилися в лікарнях і центрах психічного здоров'я [5].

Аналіз наукової літератури свідчить, що існують різні підходи до визначення самого терміну арт-терапія. Так, М. Кисельова визначає арт-терапію як «метод, пов'язаний з розкриттям творчого потенціалу індивіда, звільненням його прихованих енергетичних резервів, знаходженням ним оптимальних способів вирішення своїх проблем» [5, с. 7].

В енциклопедії освіти арт-терапія трактується як «лікувально-профілактична й корекційна діяльність з використанням мистецтва; складова психотерапії, складний синтез галузей наукових знань – педагогіки, психології, мистецтва, медицини, ергономіки» [4, с. 29]. Нам імпонує думка сучасного науковця С. Гончаренка, який трактує арт-терапію як «динамічну систему взаємодії між учнем (дитиною, студентом, дорослим), продуктом його зображувальної творчої діяльності і педагогом (арт-терапевтом) в так званому «фасилітуючому» (від. фр. *faciliter* – полегшувати) арт-терапевтичному просторі з метою реалізації важливих функцій освіти: психотерапевтичної, корекційної, діагностичної, розвивальної, психопрофілактичної, реабілітаційної тощо» [2, с. 36].

Російські науковці (О. Медведєва, І. Левченко, Л. Комісарова, Т. Добровольська) під арт-терапією розуміють синтез кількох галузей наукового знання (мистецтва, медицини та психології), а в лікувальній та психокорекційній практиці як сукупність методик, побудованих на застосуванні різних видів мистецтва у своєрідній символічній формі і дозволяють за допомогою стимулювання художньо-творчих (креативних) проявів дитини з проблемами здійснити корекцію порушень психосоматичних, психоемоційних процесів і відхилень в особистісному розвитку [1].

На думку Л. Лебедевої, арт-терапія – це системна інновація, яка характеризується: 1) комплексом теоретичних і практичних ідей, нових технологій, 2) різноманіттям зв'язків з соціальними, психологічними і педагогічними явищами; 3) відносною самостійністю від інших складових педагогічної дійсності (процесів навчання, управління ін), 4) здатністю до інтеграції, трансформації [6].

Відповідно до досліджень О. Федій, арт-терапія, як визначальна складова естетотерапії, є «системою психолого-педагогічних впливів, яка базується на використанні мистецьких засобів у навчально-виховному процесі з метою подолання негативних емоційно-чуттєвих станів та створення особливих умов у освітньому просторі для творчого розвитку особистості» [8, с. 162]. Науковець вважає, що основними засобами арт-терапії є засоби, зумовлені видами мистецтва: малюнок (терапія образотворчим мистецтвом), гра (ігротерапія), казка (казкотерапія), пісок (пісочна терапія), лялька (лялькотерапія) тощо.

Таким чином, під арт-терапією розумітимемо інноваційний метод, що базується на використанні засобів мистецтва з метою гармонізації, стабілізації психоемоційного стану особистості, творчого самовираження учнів у процесі навчальної діяльності. Також у педагогічному значенні арт-терапію розглядаємо як спосіб створення емоційно комфортної атмосфери для розкриття творчих можливостей кожного учасника освітнього процесу (як школяра, так і педагога).

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що основними цілями використання арт-терапії в педагогічному просторі є надання можливості самовираження, розширення особистого досвіду, самопізнання, внутрішня інтеграція особистості (різних її аспектів і компонентів) та інтеграція з зовнішньою реальністю (соціальної, етнічної, культурної).

На думку Л. Лебедевої, особливість використання арт-терапевтичних методик у педагогічній практиці сучасної школи як інноваційної технології особистісно орієнтованого навчання і виховання полягає у розв'язанні низки психолого-педагогічних завдань: діагностичних, психотерапевтичних, виховних, розвивальних, корекційних [6]. Важливою умовою ефективного використання арт-терапії, на думку Л. Лебедевої, є відмова від традиційних прийомів роботи, що зазвичай використовуються на уроках, а саме:

- недопустимі команди, накази, вимоги та примуси;
- дитина сама може вибирати для себе ті види та зміст роботи, зображувальні матеріали та власний темп, які їй підходять;

- учень може відмовитися від виконання деяких завдань, вербалізації своїх почуттів та переживань, колективного обговорення тощо (способи включення учнів у роботу багато в чому залежать від педагогічного такту та майстерності вчителя);

- дитина може лише спостерігати за роботою товариша або займатися чим-небудь за бажанням, якщо це не суперечить соціальним і груповим нормам;

- заборонена оцінка суджень, критика та покарання [6].

Значні можливості має арт-терапія у процесі діагностики шкільної дезадаптації першокласників. Так, при розв'язанні вищеокресленої проблеми О. Деркач пропонує використовувати проєктивні графічні тести «Школа тварин» (С. Панченко), «Я в школі» (Р. Овчарова), «Мій клас», «Що мені подобається в школі» (А. Лєскова-Савицька), «Колірний тест відносин» (А. Еткінд) та ін. [3]. З метою подолання психологічного дискомфорту молодших школярів доречним є використання таких арт-терапевтичних методик, як «Спонтанне малювання», «Анонімний подарунок», «Малюнок музики», «Чарівні фарби», «Техніка овочевих печаток», «Малювання клубком», «Глиняні каракулі» тощо.

Заслуговує на увагу позиція І. Зязюна щодо запобігання виникнення ситуацій, що викликають негативні стани необхідні «розрядка від негативних емоцій за допомогою утворення вогнищ захисного збудження, якими можуть бути музика, спілкування з природою, працетерапія, читання книжок (бібліотерапія), гумор». На думку науковця, всі ці способи дають можливість «не лише зняти напруження, оптимізувати настрій, а й залучати учнів до духовних цінностей, близьких учителю, навчаючи їх керуватися такими самими способами» [7, с. 39].

У енциклопедії освіти наведено приклади арт-терапевтичних вправ, що доцільно використовувати у навчально-виховному процесі: «Кольорова музика» (завдання: після слухання музики виразити настрій у вигляді безпредметної композиції з кольорових ліній і плям); «Слухаю себе» (завдання:

під час сприймання музики із заплющеними очима «дослухатися» до власних відчуттів, емоцій, потім спробувати за допомогою рефлексії уявити цей стан і передати у вигляді образу – словесного, пантомімічного, візуального); «Оживи картину» (завдання: уявити себе героєм картини, передати жестами й рухами характер спілкування з персонажами, добрати відповідні вокальні інтонації); «Пантоміма-імпровізація» (завдання: створити пластичний руховий образ персонажа пісні програмної музичної п'єси, картини, скульптури); «Дерево-фантазія» (завдання: передати настрої контрастних музичних творів за допомогою застиглих по-образів: «плачуча верба», «веселий клен», «струнка тополя», «кремезний дуб», «ніжна берізка») [4, с. 30-31]. Ці вправи доцільно, на нашу думку, проводити на різних уроках, використовувати їх як «музичні паузи», «арт-хвилинки» [4].

Висновки. Таким чином, застосування арт-терапевтичних методів у роботі з молодшими школярами сприяє розвитку емоційно-почуттєвої сфери, вихованню морально-духовних якостей особистості, міжособистісному навчанню, формуванню навичок прийняття рішень, освоєнню нових ролей, підвищенню самооцінки. Також використання педагогічних можливостей арт-терапії як засобу спілкування між вчителем та учнем здатне допомогти глибше пізнати вихованця, визначити рівень сформованості мотиваційної сфери, дослідити особливості шкільної адаптації, створити психологічно комфортні умови для успішного навчання та розкриття творчого потенціалу особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артпедагогика и арт-терапия в специальном образовании : [учеб. для студ. сред.и высш. пед. учеб. завед.] / Е. А. Медведева, И. Ю. Левченко, Л. Н. Комиссарова, Т. А. Добровольская. – М. : Академия, 2001. – 248 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.

3. Деркач О. Малюємо школу: діагностика шкільної дезадаптації першокласників засобами арт-терапії / О. Деркач // Мистецтво та освіта. – 2010. – № 4. – С. 15–18.
4. Енциклопедія освіти / [Гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Киселева М. В. Арт-терапия в работе с детьми / М. В. Киселева. – СПб. : Речь, 2006. – 160 с.
6. Лебедева Л. Д. Педагогические основы арт-терапии / Людмила Дмитриевна Лебедева. – СПб. : ЛОИРО, 2000. – 150 с.
7. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К. : СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
8. Федій О. А. Підготовка педагогів до використання засобів естетотерапії: теорія і практика : [монографія] / О. А. Федій. – Полтава : ПНПУ, 2009. – 404 с.